

Filozofijski aspekti odgoja - što nam djeca govore o moralnosti?

Zubak, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:674155>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-26**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI
STUDIJ**

**MARTINA ZUBAK
ZAVRŠNI RAD**

**FILOZOFIJSKI ASPEKTI ODGOJA –
ŠTO NAM DJECA GOVORE O
MORALNOSTI?**

Petrinja, prosinac 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Petrinja)

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnice: Martina Zubak

TEMA ZAVRŠNOG RADA: Filozofijski aspekti odgoja – što nam djeca govore o moralnosti?

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Tomislav Krznar

SUMENTOR: dr. sc. Silvia Rogošić, poslijedoktorandica

Petrinja, 21. prosinac 2017.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	2
SAŽETAK	4
SUMMARY	5
2. DJECA I MORALNOST	7
2.1. Kako se razvija svijest o pravilima i moralno ponašanje kod djece?	7
2.2. Oblici moralnog ponašanja	9
2.3. Prvi preduvjet moralnog ponašanja	11
2.4. Drugi preduvjet moralnog ponašanja.....	11
2.5. Treći preduvjet moralnog ponašanja.....	12
2.6. Ponašanje u skladu s pravilima.....	13
2.7. Odgojni postupci i utjecaji na razvoj moralnosti	14
2.8. Sredstva moralnog odgoja	15
3. ŠTO JE SAVJEST I KAKO SE RAZVIJA?	17
3.1. Dobro i zlo u dječjem shvaćanju.....	17
4. PITANJA U ŽIVOTU DJETETA – ČEMU SLUŽE?	19
4.1. Osjećaji	19
4.2. Moralne vrijednosti.....	19
5. MORALNOST, KORIJENI MORALNOSTI I PORIJEKLO MORALNE KOMPETENCIJE	21
6. BEBIN ZAMIŠLJENI SVIJET	23
6.1. Što odrasli mogu naučiti od djece o moralnom ponašanju?	24
ZAKLJUČAK	25
LITERATURA	26

SAŽETAK

Na moralnost možemo gledati kao na nešto što nas potiče da činimo ono što bismo trebali činiti, a to je da poštujemo moralna pravila i vodimo se njima kroz život. Cjelokupno životno obrazovanje i odgoj temelje se zapravo na razvoju i usavršavanju čovjekovih intelektualnih i moralnih sposobnosti. „Prema Aristotelu razum je taj koji usmjerava volju na moralno djelovanje, dakle, čini se kako u tom smislu nema napetosti između tih dviju vrsta sposobnosti.“ (Tomašević, 2011, stranica: 9) Djeci treba osigurati okolinu koja će im omogućiti što bolji intelektualni, ali i moralni razvoj kako bi razvili vlastite potencijale i prilagodili se zahtjevima društva. U ovom se radu daje pregled teorijskih perspektiva o moralnom razvoju djeteta i prikazuju nalazi istraživanja o sposobnostima moralnog prosuđivanja kod djece. Zadaća rada je objasniti na koji način djeca razvijaju sposobnost moralnog prosuđivanja, kakvo okruženje im je nužno osigurati da bi se moralno razvijali te odgovoriti na pitanje mogu li djeca odrasle „poučavati“ o moralnim vrijednostima. Objašnjava se smisao morala i važnost moralnih pravila, opisuju se različiti oblici moralnog ponašanja, preduvjeti i faze moralnog razvoja djeteta, odgojne metode koje (ne)pridonose moralnom razvoju djeteta te sredstva kojima se služimo kako bismo potaknuli djecu da postupaju ispravno. Budući da je moralnost sukladnost ljudskog djelovanja s vanjskim normama, ali i s unutarnjim osjećajem o (ne)ispravnosti određenih postupaka, pojedinci ne moraju nužno poznavati moralni zakon da bi se smatrali moralnima. Stoga se zaključuje da i djeca već u ranoj dobi posjeduju moralnu kompetenciju jer se vode moralnim zakonom koji je upisan u njihova srca. Sukladno tomu, djeca često mogu biti primjeri odraslima i poticati ih na moralno ponašanje.

Ključne riječi: djeca, moralnost, odrasli, razvoj moralnog ponašanja

SUMMARY

We can look at morality as something that encourages us to do what we should do, and that is to respect moral rules and lead them through life. The entire lifelong education and upbringing are actually based on the development and upgrading of man's intellectual and moral abilities. „According to Aristotel, reason is the one who directs the will to moral action, so there seems to be no tension between these two kinds of abilities" (Tomašević, 2011, page 9) Children should provide an environment that will enable them to have the best intellectual and moral development to develop their own potential and adapt to the demands of society. This paper gives an overview of theoretical perspectives about the moral development of the child and presents research findings on the abilities of moral judgment in children. The task of the paper is to explain how children develop the ability for moral judgment, what kind of environment they need to ensure that they develop morally and answer the question of whether or not adults can "teach" moral values. The meaning of the moral and the importance of moral rules is explained, the different forms of moral behavior, the preconditions and stages of moral development of the child are described, educational methods that (do) contribute to the moral development of the child and the means by which we serve to encourage children to act properly. Since morality is the conformity of human activity with external norms, but also with an inner sense of (non) the validity of certain procedures, individuals do not necessarily need to know the moral law to be considered moral. It is, therefore, concluded that even children at an early age possess moral competence because they are led by the moral law that is entered into their hearts. Consequently, children can often be examples of adults and encourage them to behave morally.

Key words: children, morality, adults, the development of moral behavior

1. UVOD

Uz pojam moralnog djelovanja vežemo izraze moral, dobro, dužnost, dopuštenost, trebanje itd. „Poglaviti cilj etike je da nam pomaže u spoznavanju moralnoga djelovanja i oblikovanja moralne svijesti.“ (Talanga, 1999, stranica: 10) Svijest se očituje u posebnim trenucima života u kojima smo primorani odabrati ponašanje i razlučiti što je dobro, a što loše te što je ispravno ili neispravno. Dakle moralna svijest povezana je s akcijom. Kako bi djelovanje bilo ispravno u moralnome smislu, etički subjekt mora biti kompetentan za moći i htjeti dobro te pored moralne spoznaje mora postojati i dobra volja. „Nigdje na svijetu, štoviše, uopće ni izvan njega ne može se zamisliti ništa što bi se bez ograničenja moglo smatrati kao dobro osim dobre volje.“ (Kant, 1785/2016, stranica: 5)

Termin „moral“ nastao je od latinskih riječi: *mos, moris* – običaj, pravilo, zakon; *mores* – vladanje, ćud, način ponašanja ljudi i shvaćanje tog ponašanja; odnosno *moralis* – ćudoredan, moralan. „Moral je konkretni oblik ljudske slobode, normiran određenim (pisanim ili nepisanim) kodeksom ponašanja i djelovanja.“ (Talanga, 1999, stranica: 12) Moral se može odrediti kao jedan od načina reguliranja međuljudskih odnosa, kao sustav društvenih normi, pravila i načela o ljudskom ponašanju u društvu. Sukladno tomu, razvijanje morala je nužno za život u zajednici pa se i moralne vrijednosti nastoje usaditi članovima društva već u ranom djetinjstvu. Također ga definiraju i kao skup pravila koja su nastala tijekom povijesnog razvitka, a odnose se na ponašanje ljudi u društvenoj zajednici. Moral se može opisati kao jedan od oblika ljudske prakse u kojoj se izražava stvarni, konkretni, praktični, aktivni odnos čovjeka prema vanjskome svijetu i samome sebi, kao jedan od primarnih životnih potreba. Moral je uvijek društveno uvjetovan, međutim društveni se oblici mijenjaju i imaju vrlo različitu strukturu. „Neki filozofi misle da je moralnost stvar procjene da je nešto dobro ili loše.“ (Gopnik, 2011, stranica: 182) Predmet etičkog promišljanja je moralna odgovornost odnosno stalni međuodnos morala i moralnosti.

2. DJECA I MORALNOST

Za moralni razvoj djeteta potrebno je osigurati određene uvjete tj. ozračje koje bi dijete poticalo na usvajanje moralnih vrijednosti. U odlomcima koji slijede opisuju se preduvjeti za moralni razvoj djeteta.

2.1. Kako se razvija svijest o pravilima i moralno ponašanje kod djece?

Dijete se rađa kao osoba koja po svojoj naravi nije moralno biće, već moralnim bićem postaje odgojem u okolini koja mu pruža moralni razvoj i zbog toga je vrlo važan odnos etike i odgoja. Jean Piaget bio je filozof i značajan psiholog poznat po svojim istraživanjima moralnog razvoja djeteta. Piaget, kako ističe Talanga (1999) tvrdi da dijete na početku uči moralna pravila i njihovu primjenu tako da se moralna svijest svodi na praksu pravila, a dijete ih shvaća onako kao što se u igri shvaćaju pravila igre. U toj fazi dijete usvaja heteronomni moral, a nakon te faze slijedi spoznaja općenitosti moralnih pravila i oblikuje se moralna svijest kao i svijest o pravilima. U toj fazi nastaje autonomni moral.

Iz Piagetovih nalaza, kako naglašava Talanga (1999), doznajemo da dijete na početku usvaja heteronomni moral što znači da usvaja zakone koji nisu njegovi vlastiti. U Proleksis online enciklopediji (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012) stoji da „Kant naziva heteronomnim moralom onaj moral koji motive, ciljeve i principe djelovanja nalazi izvan umne volje, a u sferi prirodnog (kauzaliteta), iskustvenog, u osjećajima, strastima, materijalnom dobru, potrebama, sreći, religiji, Bogu itd. kao materiji htijenja.“

Zatim u drugoj fazi, prema Piagetu, slijedi spoznaja moralnih pravila i nastaje autonomni moral kojim je dijete spremno za samoodlučivanje, nezavisno je od autoriteta ili nekih drugih vanjskih sila i samostalno je što Talanga također navodi u svom radu (1999).

Za vrijeme svog djetinjstva dijete uči o dobru i zlu iz svoje okoline upijajući različite „signale“ o dobru i zlu, a kada ono nauči što je dobro i zlo moći će se koristiti moralnim znanjem koje je preduvjet čovjekova moralnog ponašanja. Kroz svakidašnji život možemo uvidjeti da pojam dobra i zla može biti relativan te da ga se može sagledati iz više perspektiva pa tako jedna situacija ili određeno ponašanje za jedno dijete može značiti dobro, dok bi za drugo dijete to bilo zlo. Pa evo primjera: Dječak

posudi svoju igračku prijatelju. On smatra da je to lijepa gesta jer je time razveselio prijatelja. Dok neko drugo dijete može smatrati da je posuditi igračku zlo jer bi ta posudba mogla imati neke posljedice kao što je da igračka više nikad neće biti vraćena ili ako će biti vraćena možda bude potrgana i sl. Između moralnog znanja i moralnog ponašanja postoji razlika, a njihov sklad postiže se socijalizacijom, odgojem. „Moralni smo ako naučimo poštivati ono što nije naše.“ (Koprek, 1995, stranica: 121) Priznavanje drugoga važno je za prijateljstvo jer time se otvara naš svijet u kojem prihvaćamo druge i dajemo priliku iznenađenjima. „Moralni je život ono što nam se događa u odnosu prema drugome, a moral započinje gostoljubljem, budnošću i prihvaćanjem drugoga.“ (Koprek, 1995, stranica: 121) Koprek (1995) navodi da Kant moralno prijateljstvo shvaća kao potpuno povjerenje između dviju osoba i da ono ima značenje zadovoljenja različitih ljudskih potreba i interesa.

U prvoj godini djetetova života nužno je dijete voljeti, pokazivati mu ljubav, pružati mu podršku i zaštitu. Nikako ne bismo smjeli zanemarivati djetetov osjećaj da postoji i da je drugima dragocjeno jer od početka djetetova rođenja, stvara se veza između djeteta i okoline i tu vezu treba održavati u ozračju topline i zaštite. Za razvoj moralnog ponašanja potrebno je u obitelji, vrtiću i školi osigurati atmosferu pravednosti u raspodjeli dužnosti, povlastica i nagrada. Također, morali bi davati pozitivne uzore i primjere ispravnog, dobrog i poštenog ponašanja. Sve to trebalo bi se odvijati spontano u težnji da odrasli postanu bolje osobe i svojim primjerom navedu djecu na pravi put jer svi namjerni pokušaji i gluma odraslih dat će krivi primjer, a djeca će ih kad tad otkriti da nisu iskreni i da se pretvaraju. Odrasli ne moraju biti savršeni, baš suprotno, poželjno je pokazati svoju nesavršenost tako da djeca vide da je važno priznati pogrešku, uvidjeti da smo negdje pogriješili i da nastojimo to popraviti. Takvi primjeri su puno bolji model učenja za djecu od glumljenja lažnog savršenstva. Primjerice,

Obitelj, vrtić i škola trebali bi djetetu nuditi primjere, modele različitih uloga i podučavati ga kako da se uživi u te uloge : što u određenim situacijama drugi misle, osjećaju, zašto nešto rade. Valja hrabriti empatičko uživljavanje-proživljavanje osjećaja drugih ljudi (Čudina-Obradović i Težak, 2005, stranica: 36).

Djeca više nauče „slučajno“, opažanjem i motrenjem situacija, nego namjernim podučavanjem i zbog toga u svakom trenutku moramo misliti na dijete i davati mu konstantno dobre primjere, paziti na vlastito ponašanje, jer su odrasli ti koji su djeci

model za imitaciju. Pošto su odrasli primjer djeci, moraju paziti na usklađenost riječi i djela da se ne bi dogodilo da jedno govore, a drugo rade što je čest primjer. I jednako bitno kao i ostalo odrasli trebaju pomagati djeci u postupnom podizanju stupnja moralnog razvoja znanja.

Svugdje oko nas, u obitelji, vrtiću, školi i ostalim institucijama, djeca su neprestano izložena okolini koja utječe na njih svojim ponašanjem odnosno djeca primjećuju, te oponašaju obrasce ispravnog, ali i neispravnog ponašanja viđenih od okoline. Vrlo je bitno osigurati djeci da žive i borave u okolini gdje vlada moralno ozračje, a to znači da treba biti prisutan osjećaj pravednosti. Taj osjećaj razvit će se kod djece ako će biti pravedno raspoređene dužnosti, prava, nagrađivanja i kažnjavanja, u suprotnom se javlja osjećaj manje vrijednosti te dijete ne može shvatiti bit osjećaja pravednosti. Isto tako odrasli se moraju uključiti u aktivno stvaranje moralne atmosfere kako bi djeca spoznala ispravne primjere moralnog ponašanja. „Poučavati moral znači stvarati u djeteta i adolescenta moralnu svijest koja će mu omogućiti da odredi svoje ponašanje s obzirom na osobe i na stvari.“ (Legrand, 2001, stranica: 13)

„Život u ozračju osnovne pravednosti i međusobnog poštovanja osigurava djetetu ispravne primjere aktivnog morala, moralnog ponašanja.“ (Čudina-Obradović i Težak, 2005, stranica: 32)

Autorice knjige „Priče o dobru, priče o zlu“ (Čudina-Obradović i Težak, 2005) smatraju da treba stvoriti ozračje gdje će djeca osjećati međusobno poštovanje i pravednost kako bi im to bila podloga, odnosno uvertira za učenje ili usvajanje moralnog ponašanja. „Za razvoj moralnog ponašanja potreban je:

1. Razvoj moralnog prosuđivanja, što znači razumijevanje i prihvaćanje mjerila dobra i zla kao vlastitih mjerila ponašanja;
2. Učenje ispravnih oblika ponašanja u situacijama izbora između dobra i zla;
3. Razvijanje vladanja sobom“ (Čudina-Obradović i Težak, 2005, stranica: 20).

2.2. Oblici moralnog ponašanja

Razvoj savjesti može se očitovati kod djece kao poslušnost i prihvaćanje pravila, poštenje, odolijevanje napasti da krađu, lažu i varaju, blagonaklono i obzirno ponašanje prema drugima, uzimanje u obzir prava i dobrobiti drugih, postupanje s

ljudima pravedno i jednako, moralne odluke koje su ublažene milosrđem itd. Težak i Čudina-Obradović (2005) navode da postoji pet oblika moralnog ponašanja koji su opisani u nastavku.

Jedan od oblika moralnog ponašanja je poštovanje socijalnih pravila (pristojnost). Djeca bi se trebala držati dogovora i pravila koja postavljaju roditelji. Također bi se trebala pridržavati pravila o održavanju čistoće, urednosti, točnosti i pristojnosti koja postavljaju odgojitelji i učitelji. Njihova se priroda shvaća kao nešto što se može izmijeniti jer je podložno ukusu, većoj ili manjoj zahtjevnosti određene skupine, osobe i slično, dok se prekršaj tih prava ne smatra teškim prijestupom, pa bi stoga kazna trebala biti blaža od kazne za ostale prijestupe. Tu se javljaju emocionalne posljedice, stid i krivnja, koje zbog takvih prijestupa nisu osobito teške. Uglavnom su ta pravila osnovana po načelima obzirnosti i uzajamnosti. Trebali bismo biti uredni, čisti i pristojni da bismo drugima bili ugodni i da bi oni također bili takvi prema nama.

Drugi oblik je postizanje samokontrole. Neki od oblika ponašanja, koji djetetu omogućuju da se strpi, svlada strah, nastavi nešto raditi i onda kad je to teško ili dosadno ili prepusti prednost drugima, je vladanje sobom, samoregulacija ponašanja i pobjeđivanje sebe. Ono dijete koje pokazuje promišljenost, strpljivost, hrabrost, marljivost, a svladava hvalisavost, oholost, neumjerenost, lakomost i ostale karakteristike što proistječu iz rane dječje sebičnosti i brige isključivo o vlastitim potrebama stječe sposobnost vladanja sobom.

Treći oblik je prosocijalno ponašanje koje razumijeva „altruizam na zahtjev“, odnosno nesebičnost, darežljivost, pomaganje u nevolji, ako to netko traži. Ovdje pripadaju i drugi oblici pasivnog altruizma: prihvaćanje drugih, blagonaklonost i prijaznost, spremnost na sudjelovanje u tuđim osjećajima, iskazivanje zahvalnosti, uočavanje vrijednosti u različitostima i toleriranje razlika među ljudima, uočavanje nematerijalnih vrijednosti, zajedništvo, domoljublje. U ovom obliku ponašanja mogu se pronaći djeca koja su društvena i otvorena te spremna reagirati na tuđe potrebe.

Četvrti oblik kaže da je moralno ponašanje poštovanje moralnih pravila što znači da se ne smije lagati, krasti i varati. Priroda tih pravila shvaća se kao nešto općeprihvaćeno, što se ne može mijenjati dogovorom unutar određene grupe, a njihovo se kršenje smatra teškim prijestupom i za njih se očekuje mnogo stroža kazna, dok emocionalne posljedice snažne i negativne. „Odgovor na pitanje što je dobro (moralno) različit je u različitim razvojnim razdobljima. Za djecu su moralna pravila ona koja

postavlja (prenosi) njihova neposredna okolina“ (Čudina-Obradović i Težak, 2005, stranica: 28).

Kao peti oblik našao se altruizam koje je plemenito, spontano prosocijalno ponašanje osnovano na poštovanju drugih ljudi i njihovih potreba te na spremnosti pružanja pomoći drugome iz vlastitih pobuda, a ne samo na tuđu molbu ili zahtjev. Ovdje pripada davanje, pružanje veselja, utjehe i razumijevanja, pomaganje, opraštanje, žrtvovanje za drugoga. Djeca očekuju pozitivne emocionalne posljedice i za izvršitelja i za primatelja izraza altruizma, a motivacija je za altruizam unutrašnje zadovoljstvo i sreća što smo usrećili druge iako smo platili visoku cijenu u vlastitom lišavanju.

2.3. Prvi preduvjet moralnog ponašanja

Čudina-Obradović i Težak (2005) smatraju da je prihvaćanje mjerila i normi ponašanja, prihvaćanje pojma dobro i zlo prvi preduvjet moralnog ponašanja i odvija se u nekoliko faza. U prvoj fazi dijete polako počinje usvajati sve teža i složenija mjerila dobra i zla, te mu u životu postaje važnije dobrobit drugih od vlastite (Čudina-Obradović i Težak, 2005). Tako je jedna od faza moralnog prosuđivanja predmoralna (amoralna) faza koja traje do 2. godine, a „dobro“ je ono što je ugodno (Čudina-Obradović i Težak, 2005). Druga je egocentrična faza (važnost kazne) i ona traje od 2. do 4. godine. U njoj se priznaje autoritet roditelja, ali je vlastiti interes najvažniji. „Zlo“ je ono što zaslužuje kaznu, „dobro“ je ono što se ne kažnjava (Čudina-Obradović i Težak, 2005). Zatim slijedi ponovno egocentrična faza, ali u kojoj se pridaje važnost nagrade. Ona traje od 4. do 9. godine. Tu se na prvo mjesto stavlja da je „dobro“ ono što donosi nagradu, a na drugom mjestu je „zlo“ (Čudina-Obradović i Težak, 2005).

2.4. Drugi preduvjet moralnog ponašanja

Dijete najviše uči na temelju oponašanja, uočavanja ponašanja i roditelja i drugih ljudi, te stvarnih ili izmišljenih likova-modela, a prihvaćanje i poštovanje moralnih pravila ovisi o okolini, ponajprije o roditeljima, a zatim o odgojiteljima i učiteljima koji svojim ponašanjem daju primjer djeci. Svojom toplinom i emocionalnom vezom roditelji i odgojitelji omogućuju djetetu da se ono poveže s njima i da poželi prihvatiti njihovo mišljenje tj. shvaćanje i mjerila dobra i zla. Kao

dobar model za dječje oponašanje roditelji i odgojitelji moraju osigurati djetetu doticaj s drugim dobrim modelima i pomoći mu u razumijevanju i osuđivanju ponašanja pogrešnih modela. Tako npr. ako neko dijete napravi nešto što odgojitelj smatra da nije trebalo napraviti, konkretnije da npr. jedno dijete udari drugo, onda će odgojitelj doći do oba djeteta i pokazati im da nije lijepo udariti nekoga jer je onda drugo dijete tužno i boli ga. A kada jedno dijete pomogne drugome u nekoj situaciji, onda će odgojitelj nagraditi takvo ponašanje s pohvalom i naglasiti da je to dobro ponašanje. Zadaća roditelja i odgojitelja je pomoći djetetu u određenim situacijama da iskusi krivnju ako se ono nije držalo pravila ponašanja, a to će mu pomoći u postupnoj izgradnji unutarnjeg osjećaja dobra i zla, odnosno savjesti. Oni roditelji i odgojitelji koji sami nemaju razvijenu savjest, a isto tako i oni koji su pretjerano strogi i kruti, neće moći ispuniti zadaću da djetetu pomognu u razvoju savjesti.

2.5. Treći preduvjet moralnog ponašanja

Kod moralnog ponašanja bitno je, u trenucima kada moramo izabrati između dobrog i lošega, da izaberemo „dobro“. U životu uglavnom da bismo odabrali dobro moramo odabrati put koji nije ugodan, zbog kojeg moramo odgoditi nešto ugodno ili zbog kojeg se ponekad moramo „žrtvovati“. Odrasli takvo ponašanje mogu dobro prihvatiti, ali isto tako ovisno o njihovom raspoloženju i stupnju moralnog ponašanja, dok je djeci teško prihvatiti takvo ponašanje u kojemu bi se morali odreći nečega da bi im bilo dobro. I zbog toga moramo pomoći djeci izgraditi sustav samokontrole, pobjeđivana sebe i svojih želja za nagradom jer takvi sustavi samokontrole omogućuju da „dobro“ prevlada i da „dobro“ bude izabrano u trenucima kada je „zlo“ više primamljivo, ugodno i korisno, ili kada nas drugi nagovaraju na nj. Roditelji i odgojitelji moraju se fokusirati na ono što je dijete napravilo loše te mu moraju objasniti kakvo ponašanje očekuju od njega. Ta objašnjenja moraju biti kratka i jasna sa poukom za dijete, jer što se više govori, dijete dobiva više informacija i ono na kraju postaje zbunjeno ne znajući što na kraju mora, što ne mora i što je dobro, a što nije. Sustave samokontrole dijete uči postupno, a učenje ovisi o tome osjeća li dijete emocionalne posljedice vlastitog čina, u trenucima kada čini dobro ono bi trebalo osjećati ponos i zadovoljstvo, a u trenucima kada ne postupa ispravno ono bi trebalo osjećati stid i krivnju. „Ponos i stid su unutrašnje posljedice vlastitog čina (sociomoralne emocije) i služe djetetu kao regulator ponašanja. One ga održavaju na

pravom putu i kad nema vanjskih promatrača ili nagrade.“ (Čudina-Obradović i Težak, 2005, stranica: 23)

2.6. Ponašanje u skladu s pravilima

Ako je znanje povezano s promjenom, tada se moramo pitati koje bismo promjene trebali učiniti. Protučinjenično razmišljanje neizbježno vodi do izbora – odluke da se učini ovo umjesto onoga, da se jedan svijet zamisli stvarnim, a drugi ne, da se postane ovakvom, a ne onakvom osobom (Gopnik, 2011, stranica: 182).

Donoseći bilo kakvu odluku, čak ako je ta odluka da se ništa ne učini, znak je vladanja sposobnošću protučinjeničnog razmišljanja. Kada netko odluči da neće učiniti ništa, to je stvar izbora jer je ta osoba možda radi svoje lijenosti odabrala da neće poduzeti ništa da „promijeni“ svijet, ali samim tim što se pokazala mogućnost izbora odlučiti što je bolje ili lošije, pokazuje da se osoba približila moralnom prosuđivanju, a filozofi bi to nazvali „normativno“ prosuđivanje. Normativno prosuđivanje ovisi o pravilima, a ako se pravila slijede olakšava se proces donošenja ispravne odluke i usklađivanje sadašnjih odluka sa prošlim i budućim. Postoje različita pravila i ona su tu da bi se poštovala, a ne kršila. Pravila su bitna za svakodnevni život kako bismo lakše komunicirali, kretali se u svojoj okolini i slično. Moralna pravila su jednako bitna kao i pravila propisana zakonom, samo što se moralna pravila ne kažnjavaju novčano, zatvorom ili dobrotvornim radom. Bebe bezuvjetno usvajaju normativna pravila proučavanjem oponašanja, a temelj ponašanja u skladu s pravilima je specifični ljudski nagon za oponašanjem. Djeca u potpunosti razumiju da je poštovanje moralnih pravila jedno, a nanošenje zla i činjenja dobrog drugo. Svjesni su da se ta pravila mogu promijeniti, ali da ih moraju slijediti dok se ne promjene. Važno ih je često podsjetiti da prisjete pravila.

„Nije postojala, ne postoji, niti će ikada postojati ljudska zajednica u kojoj ne bi bile dane bar neke norme, neka pravila prema kojima se upravljaju i reguliraju ljudski postupci.“ (Vukasović, 1993, stranica: 20)

Čovjek živi u zajednici gdje nije sam, i činjenicu da postoje i drugi ljudi sa svojim željama i potrebama u njegovoj okolini mora prihvatiti iz razloga što ne može postupati kako se njemu prohtije u određenom trenutku. Zbog toga zajednica određuje moralna pravila jer čovjekov moralni život nije moguć bez njih.

Društvene norme, kad se realiziraju, pokreću uzročne procese koji se, s obzirom na svoju funkcionalnu pravilnost, mogu prisposodobiti prirodnim uzrocima – naprimjer, poput poštivanja zakona o prometu ili marljivosti radnika na svojim radnim mjestima. (Pharo, 2006, stranica: 119)

2.7. Odgojni postupci i utjecaji na razvoj moralnosti

Djeca su ta koja opažaju, oponašaju i prihvaćaju sve one oblike poštenja, velikodušnosti, altruizma, poštovanja prava i dobrobiti drugih koji se pojavljuju u njegovoj okolini, dok su odrasli ti koji su odgovorni da prepoznaju i opaze moralne i spontane oblike prosocijalnog ponašanja djeteta, te ga u tom slučaju trebaju pohvaliti, ohrabriti i nagraditi za takvo ponašanje. Odrasli su također dužni razgovarati s djecom te im objasniti zbog čega određeno ponašanje može biti dobro i kakve sve ugodne osjećaje budi u onome kome je namijenjeno. Kada dijete čini dobro, najvažnije od svega je da ga se potakne i osvijesti da osjeća ponos, ali i da osjeća zadovoljstvo i sreću što su dugi sretni. Tako će se najbolje djeca osjećati u ozračju obitelji koja je dosljedna (autoritativna). U autoritativnoj obitelji roditelji su dosljedni i strogi u postavljanju granica i pravila ponašanja i kontroli, ali nisu pretjerano strogi u kažnjavanju, dok ujedno djeci pružaju toplinu, podršku i oslonac, a zahtijevaju disciplinu. Suprotno autoritativnom odgojnom stilu, najlošije odgojne rezultate postižu obitelji koje su nemarne i koje se premalo brinu o djeci. Te obitelji djeci ne pružaju oslonac, toplinu, ne zahtijevaju disciplinu, niti postavljaju pravila i kontrolu njihova ponašanja. Tu su još dva odgojna stila, autoritarni i permisivni. Kod krutih obitelji (autoritarne) dijete će imati više kontrole nego potpore, dok se kod popustljivih obitelji (permisivne) djetetu previše popušta, premalo kontrolira i postavlja premalo granica. Međutim, obje obitelji (krute i popustljive) postižu slabije odgojne rezultate od dosljednih, ali svakako mnogo bolje od nemarnih obitelji. Za razvoj moralnog ponašanja, u obitelji, vrtiću i školi, najbolje i najprimjerenije je koristiti odgojni obrazac koji upotrebljavaju dosljedne obitelji, a taj obrazac se sastoji od objašnjavanja i razgovora, rijetko s uporabom sile. Fizičko kažnjavanje, uskraćivanje privilegija i prijetnje nisu najprimjerenije metode razvoja prosocijalnog ponašanja. Najbolje na taj razvoj djeluje objašnjavanje, prikazivanje i isticanje bolnih posljedica za druge kada se dijete prema njima ružno ponaša, pokušavati poticati dijete da se uživi u situaciju drugoga te doživi njegove osjećaje. Sa djetetom treba razgovarati i dati mu primjere, odnosno objasniti

mu ako se nađe u situaciji da je npr. nekoga udario da to što je učinio nije lijepo, da je to drugo dijete tužno, i treba ga pitati kako bi se ono osjećalo da je netko njega udario. U situacijama kada dijete napravi lijepu gestu treba ga nagraditi pohvalama i također mu objasniti da je lijepo postupio jer je time razveselio nekoga. Utjecaj na moralni razvoj djeteta imaju obitelj, vrtićko okruženje, školsko okruženje i slično, ali osim njih postoje i drugi utjecaji: televizija, literatura, film. Svi ti izvori socijalizacije pružaju različite obrasce oponašanja, ali i postavljaju različito složena, djeci ponekad nerazumljiva mjerila dobra i zla, a isto tako kažnjavaju se ili nagrađuju različiti oblici dobrog ili lošeg ponašanja pa to za djecu može biti vrlo zbunjujuće. Djeca oponašaju razne modele koji često nisu adekvatni uzori. Pogotovo kada u svojoj bližoj okolini nemaju jasnog i čvrstog oslonca (nemarne i popustljive obitelji) koji će ih voditi i usmjeravati na pravi put, ili ako moralno ozračje u njihovoj okolini nije dovoljno razvijeno. Česta rasprava o konkretnim primjerima dobra i zla između roditelja i djece, odgojitelja i djece ili učitelja i djece uvelike može pomoći i ublažiti negativne utjecaje ostalih izvora socijalizacije. Djeca će svakodnevno nailaziti na modele koji mogu imati loš ili dobar utjecaj za razvoj njihovog moralnog ponašanja, a sa time će se susretati u različitim izvorima socijalizacije, filmovima, pričama, književnosti, pa i u ponašanju odraslih.

2.8. Sredstva moralnog odgoja

„Sredstvo je oruđe metode, instrumenta rada. Ono je samo element ili ulomak metode koja nam sa svoje strane pokazuje kako se od tih ulomaka tvori cjelina. Sredstvo je pojedina stvar ili čin, a metoda je sustav rada. Ona uređuje i finalizira odnos među odabranim sredstvima“ (Bezić, 1990, stranica: 99).

Postoje sredstva moralnog odgoja, a to su: sredstva usmjeravanja, sredstva poticanja i sredstva sprečavanja. Pomoću njih se utječe na djecu i mlade u procesu njihova sazrijevanja. Usmjerava ih se i vodi da čine dobra djela i postupke, a sprječava ih se da postupaju loše. Upotrebljavajući ta sredstva pomažemo im u razvitku pozitivnog moralnog ponašanja, a pokušavamo spriječiti loše osobine i postupke. „Pod sredstvom moralnog odgoja treba, dakle, razumjeti određeni postupak odgojitelja koji je usmjeren na ostvarivanje konkretnih zadataka moralnog odgoja.“ (Vukasović, 193, stranica: 277) Sredstva usmjeravanja su: savjet, primjer, dnevni red, stvaranje ideala, igra, rad i kulturna razonoda. Ona služe kako bi se dijete usmjeravalo u pozitivnom

pravcu moralne spoznaje, moralnog ponašanja i moralnih uvjerenja, dakle služe za formiranje moralnog odgoja. Bitno je pravilno ih primijeniti i često ih upotrebljavati. Sredstva poticanja su: priznanje, pohvala, nagrada, obećanje i natjecanje. Korisna su za motiviranje djeteta da čini dobra djela i da bude ustrajno u tome. Također i njih treba pravilno primjenjivati, oprezno i s određenim ograničenjem jer će dijete u suprotnom zaključiti da što češće radi dobra djela, to će više dobiti nagrada ili pohvala te je moguće da postupi dobro samo zbog nagrade, što znači da ono ne djeluje moralno jer će napraviti nešto samo radi svoje ugone. Sredstva sprečavanja: nadzor, skretanje, upozorenje, zahtjev i kazna. Ova sredstva služe kako bih spriječila i potisnula negativne utjecaje na dijete, odnosno služe da udalje dijete od činjenja loših i društveno neprihvatljivih postupaka. Svakako treba upotrebljavati sva sredstva kako ne bi došlo do loših posljedica za razvoj moralnog odgoja kod djeteta. Sokrat je, kako navodi Golubović (2010) naglašavao važnost traženja i otkrivanja istine jer je čvrsto vjerovao da će znanje čovjeku pomoći ne samo da postane moralan nego i da će potaknuti njegov samoodgoj. Također, Golubović (2010) ističe da je Sokrat je zastupao stav da je znanje krepost, dakle, tko zna i moralno će se uzorno ponašati, a onaj koji griješi, griješi iz neznanja i upravo se zbog toga nemoralno ponaša.

3. ŠTO JE SAVJEST I KAKO SE RAZVIJA?

Savjest je unutrašnji „kontrolor“ koji prosuđuje da li je nešto dobro ili zlo i upravlja našim ponašanjem u skladu s tim prosudbama. Kod djece je nestalno poimanje dobra i zla jer se ono mijenja u raznim razdobljima njihova razvoja pa ona tako pokazuju znakove savjesti. Roditelji su za njih izvor svega dobroga na svijetu pa iz tog razloga dijete prihvaća vrijednosti roditelja, njegovo mišljenje, stavove i mjerila dobra i zla, a to sve uglavnom usvaja putem zabrana i ograničenja kad se ne ponaša u skladu s tim mjerilima. Dijete će osjećati krivnju i tjeskobu prekrši li ograničenja. Postepeno dijete shvaća i prihvaća zabrane zlog ponašanja i pojam dobrog ponašanja, pa tako razlikuje ne samo ono što ne smije raditi nego i ono što treba i što je dobro. Djetetova unutrašnja struktura vrijednosti nastaje s razvojem savjesti, a odražava se u nizu njegovih reakcija prema sve većoj složenosti: poslušnost i poštovanje pravila; odolijevanje napasti za laganjem, krađom ili za nekim drugim nemoralnim postupkom, a da im s druge strane to bude ugodno i korisno; obzirnost i poštovanje prava i dobrobiti drugih; pravednost; plemenitost. Da bi se savjest razvila nužno je osvješćivanje „zla“, no međutim na prvom mjestu dijete treba steći osjećaj vlastite osobe, prihvaćanje, toplinu i dosljednost koju mu pruža majka, a potom i šira obiteljska i druga okolina. Riječima Čudine-Obradović i Težak,

„Savjest se usvaja procesom emocionalnog poistovjećivanja: dijete se poistovjećuje s roditeljem koji mu pruža toplinu i ljubav, te stoga prihvaća njegova moralna mjerila. Ponašanje u skladu s prihvaćenim mjerilima izaziva u djeteta ugodne osjećaje-zadovoljstvo i ponos, a ponašanje koje je u suprotnosti s prihvaćenim mjerilima izaziva u djetetu tjeskobu, osjećaj krivnje, strah od gubitka ljubavi i poštovanja okoline, „grižnju savjesti. Između četvrte i šeste godine dijete upija vrijednosti svoje obitelji i sebi odgovara na pitanje *tko sam ja* izgrađujući tako svoj moralni identitet“ (Čudina-Obradović i Težak, 2005, stranica: 18).

3.1. Dobro i zlo u dječjem shvaćanju

Dijete u svojoj najranijoj dobi ne priznaje i ne poznaje nikakve tuđe potrebe ili pravila izvan svojih neposrednih potreba. Ono je potpuno egoistično i egocentrično, usmjereno prema sebi i vođeno isključivo vlastitim interesom, doživljajem ugone, zadovoljavanjem svih svojih potreba „odmah i ovdje“, međutim, ta faza je vrlo kratkotrajna i karakteristična za prvu i početak druge godine. Naime dijete već sredinom druge godine ostvaruje prvi preduvjet za razvoj moralnog ponašanja koji će

mu omogućiti da razlikuje dobro od zla, odbacuje zlo, i ponaša se prema spoznaji o dobrome. Ono zbog urođene potrebe za pripadnošću jednom ljudskom biću razvija čvrstu povezanost s majkom i snažnu ljubav prema njoj, time uspostavlja prvu socijalnu ovisnost o okolini, priznaje emocionalnu važnost te okoline i spremnost za prihvaćanje pravila koja ona postavlja. Od tog časa dijete počinje priznavati autoritet i započinje njegova socijalizacija, odgoj, moralni razvoj i učenje. Riječju,

„Iz prvog ostvarenog socijalnog odnosa, odnosa pripadnosti i socijalne ovisnosti, razvija se dječja moralnost, a to znači djetetova savjest, ili superego, ili unutrašnji moralni zakon, kako to različito nazivaju razni teoretičari, pritom misleći na isto.“
(Čudina-Obradović i Težak, 2005, stranica: 17)

4. PITANJA U ŽIVOTU DJETETA – ČEMU SLUŽE?

Djeca si postavljaju pitanja koja su često važna. što činiti s tim pitanjima? trebaju li roditelji/odgojitelji na njih odgovarati? zašto bi oni na njih odgovarali umjesto djece? odgovore odraslih ne treba isključiti. oni mogu pomoći djetetu da se oblikuje. međutim, dijete treba naučiti da samo misli i prosuđuje, razmišlja i time stekle samostalnost te postane odgovorno. ne treba uvijek dati odgovor na pitanja. Pitanje se može voljeti zbog njega samoga jer predstavlja zanimljiv problem koji nosi smisao i vrijednost. tako će život, ljepota ili dobrota uvijek ostati pitanja (Brenifier, 2004/2005).

4.1. Osjećaji

U knjizi Brenifiera (2004/2005) „Što su osjećaji“ djeci je postavljeno šest pitanja na koja su oni dali odgovore, a zatim su im postavljena protupitanja kako bi shvatili neke činjenice. Jedno od postavljenih pitanja je „Kako znaš da te roditelji vole?“. Nekoliko odgovora na to pitanje: „Ljube me.“; „Hrane me i vode liječniku kada sam bolestan.“; „Siguran sam u to u svom srcu.“; „Kažnjavaju me kad napravim neku glupost.“ Brenifier (2004/2005) kaže da postavljanje spomenutog pitanja pomaže shvaćanju ljubavi koja se može izraziti na tisuću jedan način, koji su ponekad oprečni jedni drugima.

Djeca, te male, a zapravo velike osobe pokazuju nam kroz svoje odgovore koliko male stvari znače u životu. Dijete je u svom srcu sigurno da ga roditelj voli. Kada bismo po tom pitanju usporedili odrasle i djecu moli bismo vidjeti koliko su djeca jednostavna. Odrasli bi se na pitanje „Kako znaš da te roditelji vole?“ prvo zapitali vole li ih uopće roditelji „važujući“ svaki njihov postupak, te bi više gledali kroz materijalne vrijednosti, a ne one moralne.

4.2. Moralne vrijednosti

„Poučavanje vrijednosti ograničeno je na spoznaju dobra i zla smatranih vječno i nužno valjanima.“ (Legrand, 2001, stranica: 42) Postoje različite moralne vrijednosti, a svaki roditelj ili odgajatelj bi želio „usaditi ih“ u dijete kako bi dijete postalo dobra i poštena osoba. Dijete se kao takvo rodi, ali ga kroz odrastanje bliža, a zatim i šira okolina može odvesti u nekom drugom smjeru gdje moralne vrijednosti nisu bitne, a

zapravo su sastavni dio svakog čovjeka. Tako u knjizi Brenifiera (2004/2005) „Što je dobro i zlo?“ djeca odgovaraju na različita pitanja koja dokazuju da djeca od malena imaju moralne vrijednosti. Postavljeno je pitanje „Imaš li pravo krasti da bi se prehranio?“ od njih šest, četiri ih je odgovorilo sa NE, a dvoje sa DA. Drugo postavljeno pitanje glasi: „Trebaš li biti ljubazan prema drugima?“. Odgovori na pitanje:

1. „Da. Ako su oni ljubazni prema meni.“
2. „Da. Iako oni nisu ljubazni prema meni.“
3. „Da. Jer tako ih mogu tražiti usluge.“
4. „Ne. Jer mi neki žele zlo.“
5. „Samo ako sam dobre volje.“
6. „Da. Jer me drugi neće voljeti.“

I na kraju,

„Nije lako biti ljubazan jer nismo uvijek raspoloženi za to. Osjećaji i ponašanja ljudi ponekad su komplicirani“ (Brenifier, 2004/2005).

5. MORALNOST, KORIJENI MORALNOSTI I PORIJEKLO MORALNE KOMPETENCIJE

Prema Proleksis online enciklopediji (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012) moralnost je ljudsko djelovanje u skladu s moralnim normama i dobrim običajima te se navodi da Kant suprotstavlja moralnost kao poslušnost zakonu unutarnjim osjećajem, nasuprot legalnosti, kao sukladnosti ljudskog djelovanja s vanjskom normom. Međusobnim odnosom morala i moralnosti nastaje moralna kompetencija. Porijeklo moralne kompetencije dovodi se u vezu s poznatom tvrdnjom apostola Pavla (Rim 2, stranica:14-15), a ta tvrdnja govori nam o tome da ne moramo nužno znati moralni zakon već da djelujemo prema onome kakvi jesmo te da se vodimo osjećajem koji proizlazi iz srca i da je to dovoljno kako bismo bili moralni.

Ta kada se god pogani, koji nemaju zakona po naravi drže zakona, i nemajući zakona, oni su sami sebi zakon: pokazuju da je ono što zakon nalaže upisano u srcima njihovim. O tome svjedoči i njihova savjest, a i prosuđivanja kojima se među sobom optužuju ili brane (Rim 2, stranica:14-15).

U pronalaženju odgovora na mnoga filozofska pitanja pomaže empirijska znanost. Međutim pitanja o moralu su, čini se, iznimka. Tema pitanja o moralu je svijet i naše ponašanje kakvi bismo trebali biti, dok se s druge strane znanstvena pitanja bave svijetom i našim postupcima kakvi jesu.

Uistinu je zanimljivo i pomalo čudno da bi nam djeca mogla reći nešto o moralu, a i ta ideja se do nedavno činila ludom većini filozofa i psihologa. Bebe su zaista amoralna bića u potpunosti, što znači da su potpuno slobodna od podlaganja moralnim normama. Ono što djeca znaju je urođeno, no, ona imaju snažnu sposobnost učenja o svijetu, sposobnost njegova mijenjanja kao i mijenjanja samih sebe. Također djeca imaju temelje moralnosti od ranog djetinjstva, čak i od trenutka rođenja. Ti temelji nisu samo urođena, nepromjenjiva „moralna gramatika“ ili niz automatskih emocionalnih odgovora. Moralno razmišljanje djece mijenja se, kao i razmišljanje odraslih. Kako se djeca rađaju s teorijama o svijetu, ali i sa sposobnošću mijenjanja tih teorija, čini se da se također rađaju s temeljnim moralnim idejama, ali i sa snažnom sposobnošću mijenjanja moralnih sudova i postupaka.

Jean Piaget smatrao je da djeca nemaju izvorno moralno znanje zato što ne mogu spoznati stajališta i namjere drugih ljudi te ne mogu slijediti apstraktna

pravila, međutim, suvremena znanost otkrila je da to nije točno (Gopnik, 2011, stranica: 169).

Naime, djeca od samog rođenja imaju sposobnost empatije odnosno „uživljavanja“ u tuđe osjećaje. Oni se poistovjećuju s drugim ljudima i prepoznaju da oni koji ih okružuju dijele njihove osjećaje, a isto tako djeca, sasvim sigurno, doslovno upijaju osjećaje drugih.

Jednogodišnjaci razumiju razliku između namjernih i nenamjernih postupaka i ponašaju se na iskreno altruističan način, tj. ponašanje im je krajnje nesebično jer im je cilj pomoći drugome ne očekujući nekakvu nagradu, te stavljaju tuđe interese ispred vlastitih. Trogodišnjaci već imaju razvijenu temeljnu ideju o skrbi i suosjećanju, a istodobno trogodišnja djeca razumiju pravila i pokušavaju ih slijediti trudeći se. „Gledajući i proučavajući postupke male djece moglo bi nam pomoći da objasnimo zašto se jedni prema drugima ponašamo dobro, ali također nam pomaže objasniti zašto smo jedni prema drugima zli.“ (Gopnik, 2011, stranice: 169) Najvažnija ljudska težnja je težnja za moralnošću u našem djelovanju. Naša unutarnja ravnoteža, čak i naša egzistencija ovisi o tome. Einstein je, kako ističu Ducan i Hoffmann (1979), tvrdio da jedino moralnost u našem djelovanju može dati ljepotu i dostojanstvo našem životu.

6. BEBIN ZAMIŠLJENI SVIJET

U knjizi „Beba filozof“ stoji da su ljudska bića sposobna mijenjati svijet oko sebe, druge ljude i same sebe, a djeca i djetinjstvo pomažu nam otkriti kako to činimo. Sami dokaz da je čovjek sposoban mijenjati je slika sadašnjosti i prošlosti. Dio života, zvan djetinjstvo, igra veliku ulogu u mijenjanju svijeta. U tom periodu života, djeca su zaštićena od uobičajenih nevolja u životu odraslih i tu su kako bi učili. Djeca su ta koja nas iznenađuju iz dana u dan svojim nevjerojatnim kreativnim idejama, svojim postupcima, razmišljanjima te nas odrasle potiču da ih uvažimo i primijenimo u zbilju. „Mozgovi beba imaju posebnu sposobnost koja ih čini prikladnima za maštanje i učenje.“ (Gopnik, 2011, stranica: 17) Proces promjene ovisi o ljubavi, a tu ljubav djeci pružaju ponajprije roditelji, a potom i okolina. Ljubav je vrlo važna u odgoju i odrastanju djeteta. U djetinjstvu važnu ulogu ima i roditeljstvo. Ono pruža djetetu toplinu, njegu, sigurnost, moral, znanje o kulturi, povijesti i sl.

Pokraj stvarnog svijeta i života u kojem živimo, postoji i onaj zamišljeni svijet koji nazivamo snovima i planovima, a proizvod su naše mašte. Takav svijet filozofi nazivaju „protučinjenica“ odnosno „što bi bilo kad bi bilo“. Izrazito nas pogađa činjenica da smo mogli napraviti nešto što bi promijenilo sadašnjost i zbog toga je protučinjenično razmišljanje važno za budućnost i neka prošla iskustva koja nas usmjeravaju na daljnje razmišljanje i na daljnje postupke. Ono što nam ispunjava život, utječe na naše prosuđivanje, naše odluke i naše emocije je protučinjenično razmišljanje. Gopnik (2009/2011) je napravila eksperiment s petnaestomjesečnim dječakom i osamnaestomjesečnom djevojčicom. U tom eksperimentu trebali su nataknuti kolute na stalak, međutim, jedan kolut je bio neispravan odnosno bio je zatvoren ljepljivom trakom. Eksperimentom je zaključeno da ovo dvoje djece nisu morali vidjeti što će kolut učiniti već su mogli zamisliti što će se dogoditi pokušaju li ga nataknuti na stalak i u skladu s tim su se ponašali. Dječak je kolut pokušavao nataknuti, a zatim odustaje, a djevojčica je uzela neispravan kolut i odmah se riješila uljeza. Djeca su sposobna zamisliti različite mogućnosti u budućnosti, samo im je potrebno da se radi o sadržaju njima poznatom te će se lako i vješto snalaziti u kreiranju mogućih svjetova. Gopnik (2009/2011) u svojoj knjizi spominje još dva eksperimenta koja su provedena s djecom. Jedan od ta dva eksperimenta napravio je engleski psiholog Paul Harris u kojem djeca dolaze do zaključka što bi se dogodilo sa podom u prošlosti da je dječak očistio blatnjave čizme prije negoli je ušao u kuhinju. Drugi

eksperiment Gopnik (2009/2011) provodi u suradnji s Davidom Sobelom u kojem pomoću niza karata s crtežima djeci ispričaju logičnu priču, a zatim promijene redoslijed karata te djeca moraju predvidjeti zašto je djevojčica izgledala tužno. Došli su do zaključka da bi posuda s keksima trebala biti prazna što je točan odgovor. Dakle kod djece, tj. u dječjoj igri pronalazimo dokaze protučinjeničnog razmišljanja. Već sa osamnaest mjeseci, a ponekad i ranije djeca se počinju pretvarati i zamišljati svijet mogućnosti. Oni obične predmete pretvaraju u nešto drugo. Npr. kocka će biti auto, kutijica telefon i slično. Takve situacije postaju sve prisutnije kako djeca odrastaju, razvijaju se i počinju govoriti, a čim progovore daju nam do znanja da poznaju mogućnosti i stvarnost. „Učenje jezika djeci pruža novo, snažno sredstvo zamišljanja“ (Gopnik, 2009/2011, stranica: 30).

6.1. Što odrasli mogu naučiti od djece o moralnom ponašanju?

Djeca nam svojim svakodnevnim životom pokazuju primjere moralnog ponašanja. Gledajući djecu uviđamo naše moralne uspjehe i neuspjehe, saznajemo zašto se jedni prema drugima odnosimo dobro ili loše. Neka djeca spremna su u svakom trenutku pomoći prijatelju ili bilo kojem drugom čovjeku u nevolji kakva god da ona bila, njihov altruizam javlja se kada trebaju pomoći, razumjeti, oprostiti ili uveseliti nekoga, a motivaciju im daje pomisao na kasnije vlastito zadovoljstvo da su pomogli nekome. Proučavajući ih možemo primijetiti da i oni ponekad iskazuju srdžbu i želju za osvetom kao i odrasli te da već tako mali počinju odvajati ljude u skupine i prihvaćaju određena društvena pravila. Time nam daju do znanja, odnosno mi uviđamo da osveta nije rješenje kod nekog problema te shvaćamo kako bismo prvo trebali dobro promisliti prije određenih postupaka koje namjeravamo učiniti. Već trogodišnja djeca razumiju pravila i pokušavaju ih slijediti, a zašto onda odrasli ne sagledaju tu djecu oko sebe koja im daju primjer kako slijediti pravila.

ZAKLJUČAK

Kako bi čovjek postao uistinu čovjek u punom smislu te riječi treba mu omogućiti da razvije sve svoje sposobnosti i potencijale. Čovjeku je potreban odgoj i obrazovanje, i moralni i intelektualni, a te su sposobnosti najbitnije za njegovo potpuno ostvarenje. Iz ovog rada saznajemo da će djeca prvo usvojiti pravila koja nisu njihova vlastita, a nakon toga će postupno spoznati moralna pravila koja će im biti korisna u samoodlučivanju u kojem nam pokazuju kako su sposobni već tako mali donositi ispravne odluke. Dijete djeluje po principu ugone i sreće. U određenoj situaciji spremni su iskazati oblike moralnog ponašanja koje su usvojili iz svoje neposredne okoline, poštuju moralna pravila te ih rado „prenose“ na mlađe generacije. Sve ono što djeca rade iz dužnosti moralno je djelovanje, a dužnost Kant, prema navođenju Preis-Bedenik (2009) objašnjava kao nužnost jedne radnje iz poštovanja prema zakonu.

LITERATURA

- Bezić, Ž. (1990). *Zašto i kako odgajati: ciljevi, metode i sredstva odgoja*. Đakovo: Biskupski ordinarijat.
- Brenifier, O. (2004/2005). *Što je dobro i zlo?*, prev. J. Virtodušić. Zagreb: Profil.
- Brenifier, O. (2004/2005). *Što su osjećaji?*, prev. A. B. Jević. Zagreb: Profil.
- Dukas, H i Hoffmanna, B. (1979). *Albert Einstein, The Human Side: New Glimpses From His Archives*. Princeton, UK: Princeton University Press.
- Golubović, A. (2010). Filozofija odgoja. *Riječki teološki časopis*, 18(2), 609-624.
- Gopnik, A. (2009/2011). *Beba filozof*, prev. V. Orsag. Zagreb: Algoritam.
- „Heteronomni moral“, U: Proleksis enciklopedija online (2012). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 1. 11. 2017. s mrežne stranice: <http://proleksis.lzmk.hr/56940/>
- Kant, I. (1975/2016). *Utemeljenje metafizike čudoređa*. prev. J. Talanga. Zagreb: Kruzak.
- Koprek, I. (1995). *Kao dio mene (etika – prijateljstvo – krepost)*. Zagreb: Hrvastko filozofsko društvo.
- Legrand, L. (2001). *Moralna izobrazba danas: ima li to smisla?* Zagreb: Educa.
- „Moralnost“, U: Proleksis enciklopedija online (2012). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 1. 11. 2017. s mrežne stranice: <http://proleksis.lzmk.hr/58224/>
- Pharo, P. (2006). *Sociologija morala: smisao i vrijednost između prirode i kulture*. Zagreb: Masmedia.
- Preis-Bedenik, S. (2009) Immanuel Kant. *Nova Akropola*, 59, 12-16.
- Težak, D. i Čudina – Obradović, M. (2005). *Priče o dobru, priče o zlu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tomašević, S. (2011). Aristotel- o vrlini. *Nova Akropola*, 66, 8-14.
- Vukasović, A. (1993). *Etika, moral, osobnost*. Zagreb: Školska knjiga i Filozofsko – teološki institut D. I.

Izjava o samostalnoj izradi završnog rada

Ja, Martina Zubak izjavljujem da sam ovaj rad izradila samostalno uz potrebne konzultacije, savjete i uporabu navedene literature.

Potpis:

Životopis

Martina Zubak, rođena sam u Zagrebu, 4. prosinca 1993. Završila sam osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje u Zagrebu. U slobodno vrijeme bavim se sportom, rukotvorina i volonterskim radom. Radujem se daljnjem napredovanju u odgojiteljskoj profesiji.